

NAGYILLÉS JÁNOS

A bors, a tömjén, a sós hal, az olajbogyó és a könyv

A cikk Chorier Satyra Sotadica című munkája egyik locusának (Piper et thus minabatur. Erat Argenis toga cordyllis et paenula olivis futura...) antik forrása-ival foglalkozik. A szöveg bevezetőjében szereplő Luisa Sigea közelgő metempsychosisa kapcsán felveti, hogy a szöveg valódi szerzője ezzel arra akar utalni, hogy Sigea újra testet öltő lelke az ő testében jelenik meg újra a világon.

Kulcsszavak: Aloisia (Luisa) Sigea, Nicolas Chorier, Persius, Iuvenalis, Martialis, lélekvándorlás

Kevés olyan szerzőt ismerünk az irodalmi hamisítványok történetéből, amilyen a toledói Aloisia Sigea – vele hamisítója egyszerre bánt el azáltal, hogy egy olyan, pornográf tartalmú szöveget jelentetett meg a neve alatt, amelyet saját maga nem vállalt vagy vállalhatott, ugyanakkor azonban nagyban hozzájárult, hogy éppen napjainkban is sokat emlegetett szerző váljon Sigeából. A hamisító neve Nicholas Chorier, aki 1660/1661-ben terjedelmes *Szótadeus szatírát* jelentet meg Sigea neve alatt. A szöveget bizvást tarthatjuk az első valóban pornográf, ugyanakkor valóban irodalmi munkának, melynek 1660/1661-es első, majd 1678-as második, bővített kiadása más szövegekkel együtt lökést adott a 18. századi libertinus irodalomnak.¹ Sigea és Chorier írói és egyéb működésének rövid összefoglalását a szöveg fordításának eddig megjelent szakaszaiban ismertettem – a fordítások ellenőrzésének korántsem könnyű munkáját e kötet jubilánusa, Lázár István Dávid vállalta magára: mindig pontos és megbízható jegyzetei fordítói munkám során nélkülözhetetlen segítséget jelentettek és jelentenek most is, amikor a teljes

¹ A kiadások történetéhez vö. NAGYILLÉS (2022: 211–213).

szöveg magyar fordításán dolgozom.² Sok más hely mellett a *Satyra Sotadica* előszavának egyik obskúrus kifejezése értelmezésekor is tapasztalatára és éles szemére voltam utalva.

A jelenlegi formájában összesen hét, egyre terjedelmesebb beszélgetést tartalmazó főszöveg előtt és után több rövid, részben a hamisítást álcázó kisebb szöveg helyezkedik el. Közülük, nemcsak terjedelme miatt, hanem tartalmi szempontból is a legfontosabb a *Summo viro Aloisia ex Elysiis hortis s. d.*, fordításomban *Aloisia üdvözli a kiváló férfit az elíziumi kertekből* címet viselő szakasz. A szöveg címe szerint (*s. d.*) egyfajta levél, mely aztán mint beszélgetés valósul meg, és ilyenformán ölt szatirikus jelleget – akár Petronius, akár Lukianosz, akár Macrobius modorában. Első bekezdése a színhelyet és a szereplőket tisztázza:

Egyszer egy árnyas szil alatt beszélgettünk, én és olyan nagyszerű lelkék, mint Lucilius,³ Varro,⁴ Horatius,⁵ Ovidius,⁶ Persius,⁷ Iuvenalis,⁸

² A teljes műből (*Aloisiae Sigae Toletanae Satyra Sotadica de arcanis Amoris et Veneris – A toledói Aloisia Sigae Szótadeus szatírája Amor és Venus titkairól*) fordításomban eddig megjelent szakaszok a szövegben elfoglalt helyük sorrendjében. A munka eleje bevezetővel és a következő szakaszok fordítása: *Monitum lectori; Testimonium; Summo viro Aloisia ex Elysiis hortis s. d.* az *Antikvitás és Reneszánsz* című folyóiratban jelent meg: NAGYILLÉS (2022: 211–255). A dialógusok közül mindeddig csak a 2. jelent meg: *Nicolas Chorier: Johannes Meursius: Luisa Sigae de Velasco: Vénusz és Ámor titka – pajzán szatíra – részlet*: NYÁRY (2022: 91–95). Mindkét szöveg lektorálásáért az ünnepeltnek, Lázár István Dávidnak tartozom köszönettel.

³ Gaius Lucilius (Kr. e. 180 után–103) római szatíráköltő, a római verses szatíra műfajának megalapítója.

⁴ Marcus Terentius Varro (Kr. e. 116–27) római költő, író, polihisztor. 150 könyvnyi, csak töredékekből ismert menipposzi szatíra írója.

⁵ Quintus Horatius Flaccus (Kr. e. 65–8) római költő, a római verses szatíra műfajának megújítója.

⁶ Publius Ovidius Naso (Kr. e. 43–Kr.u. 17 vagy 18) aranykori római költő. Nem szatíráköltőként, hanem a római szerelmi elégia, illetve erotikus tanköltemények szerzőjeként szerepel.

⁷ Aulus Persius Flaccus (Kr. u. 34–62) a klasszikus ókori római verses szatíra harmadik legnagyobb alakja.

⁸ Decimus Iunius Iuvenalis (Kr. u. 60 k.–130 k.) római költő, a klasszikus római verses szatíra időrendben negyedik legnagyobb alakja.

Sulpicia,⁹ Petronius,¹⁰ Boccacius,¹¹ Petrus Aretinus,¹² Bernius,¹³ Rabelesius,¹⁴ Rapinus,¹⁵ Barclajus¹⁶ és Boccalinus.¹⁷ Nálatok ételek táplálják a testet: a halandók tápláléka a kenyér és bor, a miénk, üdvözülteké az egymással folytatott eszmecsere, ez minden étünk és csemegeünk. Látjuk ám, Maia fia fürgén hozzánk röppen. Látogatása célja az volt, hogy kiválassza a lelkeket, kiknek a végzet mostanában rendelt új testet felvenni. Amint közelünkbe ért, rám nézett és megszólított...¹⁸

A bekezdés elején felsorolt szerzők az Elíziumban egymás társaságában élvezik a földi értelem számára felfoghatatlan tiszta örömet, míg Vergilius Elíziumának lakóihoz hasonlóan arra várnak, hogy Mercurius, a lélekvezető megérkezzen és valamelyiküket, akire újjászületés vár, magával vigye. Mercurius a helyre Jupiter parancsával érkezik, és máris magával vinné Aloisiát, ám mihelyt a parancs elhangzik, a várakozó lelkek között, akik még Jupiter döntését sem restek felülbírálni, élénk vita bontakozik ki arról, hogy Aloisia helyett kinek kellene mennie.

⁹ Sulpicia Domitianus-korabeli római költőnő, Martialis két epigrammájából ismert, de később Ausonius, Sidonius Apollinaris és Fulgentius is említi. A ma ismert két rövid költeménye valószínűleg késő ókori hamisítvány.

¹⁰ Petronius Arbiter (27?–66) Nero korabeli római író, *Satyricon* című menipposi szatírájáról ismert szatíraíróként.

¹¹ Giovanni Boccaccio (1313–1375) gyakori szerelmi témái miatt kerül a beszélgetőpartnerek közé.

¹² Pietro Aretino (1492–1556) itáliai reneszánsz író és költő. Érzéki szonettek szerzőjeként kerül a beszélgetőpartnerek közé.

¹³ Francesco Berni (1497/1498–1536) itáliai költő, szatirikus költemények nagy hatású szerzője.

¹⁴ François Rabelais (1494 k.–1553) francia humanista reneszánsz író. *Gargantua és Pantagruel* című szatirikus regénye folytán résztvevője a beszélgetésnek.

¹⁵ René Rapin (1621–1687) francia jezsuita, költő, filológus. Eklogái és a kertművelésről szóló versei a kor egyik legjobb latin verselőjének mutatják.

¹⁶ John Barclay (1582–1621) skót író, költő, egy több részben kiadott *Satyricon* szerzője.

¹⁷ Traiano Boccalini (1556–1613) reneszánsz itáliai író, politikai szatírák szerzője.

¹⁸ Az idézet latin szövege: *Confabulamur ego, et animae magnae, Lucilius, Varro, Horatius, Ovidius, Persius, Juvenalis, Sulpicia, Petronius, Boccacius, Petrus Aretinus, Bernius, Rabelesius, Rapinus, Barclajus et Boccalinus, sub umbrosa ulmo. Nam vobis cibus sunt, quo enutriuntur corpora vestra, mortalibus far et vinum; nobis vero collocutiones immortalibus mutuae, quibus pascimur, dapes et cupediae. Maia gnatum videmus cito advolare ad nos cursu. Lectum animas venerat quibus altera, his diebus, fato corpora debebantur. Ut prope factus est, et oculos et vocem ad me convertit.*

A vita egyes pontjain, ahol szükség van a tanúságukra, más, éppen arra kószáló lelkek is csatlakoznak a társasághoz. Egyikük a második kiadás idején épp csak a túlvilágra érkezett Furbinus Oppedius,¹⁹ aki nagy könyvgyűjtőként, tudós és kritikus olvasóként jelenik meg, hogy elmondja: csatlakozva más művelt férfiak véleményéhez és követve azok ajánlását, maga is nagyra tartotta Aloisia írói tevékenységét. Aloisia a bókot úgy viszonzza, hogy John Barclay és Traiano Boccalini mellett Forbin-Meynier bárót említi az olyan irodalompartolók példaként, aki *megbéklyózza az irodalom és az irodalmárok iránti irigység okozta gyűlöletet*. A szatíráírók köréhez tartozó, és ilyenformán az újjászületésre váró és addig is társalgó Barclay ennek hallatán adja elő saját *Argenis*ének kiadás- és recepció-történetét:

Jómagam Peyreskius²⁰ közeli barátja voltam. Írásaim és jellemem egyaránt elbűvölték. Ám leginkább az *Argenis* története nyűgözte le. A királyi hajadont az irodalmi köztársaság messze legközkedveltebb tagja figyelmébe ajánlottam. Ki is adta, az volt szándéka, hogy szellemem legnemesebb szülöttje tovább éljen. Gondolj bele, nagyszerű Furbinus, milyen ellenséges időket élünk, gondolj bele, milyen rosszindulatúak és ostobák az emberek. A nagyságok nyavalyás ízlésének nem felelt meg az *Argenis* választékos stílusa, nem nyerte el tetszésüket a római stóla. Nem szerették a Latiumban fogant szépséget. A könyvkészítő szemében kész gyalázat, hogy mennyit költött a kötet díszítésére és csinosítására, s mert nem talál viszonteladót, akitől visszakapná, ő is a lányon tölti ki dühét. **Már a bors és tömjén fenyegette.**²¹ **Tógáját sós hálnak, köpenyét olajbogyónak szánták volna**, ha nem folyamodott volna segítségért Marcassushoz, pedig nem volt valami nagyszerű férfi, sem fennkölt elme, sem nagy tudós. Egy plebejus és nem nemes író kedveltette meg a tudósok népével. Hogy ez milyen nevetséges! A legnagyobbak csak akkor fedezték fel az *Argenist*, amikor a balgák és együgyűek között aratott sikert. Vannak, akik úgy gondolják, tekintélyes és nagyszerű emberek, pedig olykor csak kicsinyes és ostoba

¹⁹ Henri de Forbin-Meynier, Oppède bárója (1620–1671), politikus, politikai vitáiról ismert személyiség.

²⁰ Alighanem Nicolas-Claude Fabri de Peiresc (1580–1637) francia asztronómus, antikvárius, tudós. Úttörő geográfiai és csillagászati kutatásai mellett (a Hold egy krátere és egy aszteroida az ő nevét viseli), *De virtutibus et vitiis* című kivonata volt a korban közismert.

²¹ Tudniillik az, hogy csomagolópapírnak használják.

kártevők. Ha lehúznád róluk elismertségük maskaráját, s anélkül néznéd őket, emberszámba sem vennéd, vagy legföljebb hitvány embernek gondolnád az ilyeneket.²²

Mint tudjuk, *habent sua fata libelli*, és a lehető legsanyarúbb sors, mely egy könyvnek juthat, az, amit a fenti szövegben emeltem ki az *Argenis*-szel kapcsolatban. A következőkben ennek a két passzusnak a forrásaival foglalkozom.

Barclay latin nyelvű, 1621-ben Párizsban, majd a rá következő évben Londonban is megjelent *Argenis*-ét három-négy éven belül angolra, majd németre is lefordították, többször kiadták, sőt a század végén már lengyel fordításban is megjelent. Barclay amiatt panaszkodik az idézett bekezdésben, hogy bár az első, párizsi kiadás támogatójaként megjelölt Nicolas-Claude Fabri de Peiresc felismerte értékét, a stílusa fő jellegzetességeként „római stóla”-ként megjelent veretes, klasszikus latin nyelvezetét a kor hangadó kritikusi nem értékelték kellőképp, Pierre de Marcassus²³ azonban gondjaiba vette, franciára fordította, és ez a francia kiadás olyan népszerű lett, hogy 1623 és 1638 között összesen kilenc kiadást élt meg.

A szövegben a Barclay lányának (*nata*) titulált könyvet sanyarú sors fenyegette: ha a forgalmazók nem jutottak volna az eladott példányokból a befektetésükhöz, borsot, tömjént, szózott halat és olajbogyót csomagoltak volna bele, vagyis egyszerű bolti csomagolópapírnak használták

²² Az idézet eredeti latin szövege: *Enimvero mihi multa intercedebat cum Peyreskio amoris necessitudo. Meis delectabatur commentationibus et moribus. At plurimum Argenidis oblectabatur historia. Commendavi regiam virginem longe commendatissimo in litterarum Republica viro. Edit ille in lucem, vult vivere nobilem ingenii mei partum. Vide temporum iniquitatem, summe Furbine; hominum malignam vide stoliditatem. Non placuit varicosis Magnatum ingeniis liberalis Argenidis forma: non placebat stola Romana. Non amarunt in Latio natam pulchritudinem. Bibliopola magno, quod sumptus quos fecerat in ornanda et comenda, nullus inveniretur emptor qui refunderet, succensebat pudore offusae. Piper et thus minabatur. Erat Argenis toga cordyllis et paenula olivis futura, ni Marcassi opem obtestaretur, non magni viri, non ingenio sublimis, non doctrina locupletis. Commendavit litteratorum plebi plebeius, nec nobilis scriptor. Rem ridiculam! Principibus viris placuit Argenis, postquam ineptis et fatuis placuisset. Quos graves putant et summos esse viros, interdum noxae sunt viles et stulti. Si nudos, detracta opinionis larva, contempleris, homines non credes; aut nihili homines credes.*

²³ Pierre de Marcassus (1584–1664).

volna (a szatócsüzetek tulajdonosai talán keresték is erre a célra akkoriban az eladhatatlan és ezért talán olcsón hozzáférhető könyveket?).²⁴

A szövegben foglalt fenyegetést ihlető forrás a beszédhelyzet szerint szintén jelenlévő Persius, a négy nagy római szatirikus költő egyike lehet:

'rides' ait 'et nimis uncis 40
naribus indulges. an erit qui uelle recuset
os populi meruisse et cedro digna locutus
linquere **nec scombros metuentia carmina nec tus?**
Persius *Sat.* 1, 40–43

A Persius-szakasz Muraközy Gyula fordításában:

Csak gúnyolsz – szól ő –, te nagyon fenn
hordod az orrod! Mert ki ne vágynék rá, hogy a nép csak
róla beszéljen, hogy művét cédruskenet óvja,
és bele majd **ne halat s tömjént csomagoljon** a boltos?

A szöveg Persius 1. szatírájának részlete Chorier-jével teljesen megegyező helyzetet és problémát rögzít: a könyvnek írója által neki tulajdonított és az olvasói, konkrétan akár könyvesbolti keresletben mérhető értéke nem mindig fedi egymást. Persius 1. szatírája ennek fényében egyfajta költői kiáltvány: ő jobb meggyőződése szerint vállalja a népszerűtlenséget, és függetleníti magát a korban keresett műfajoktól és témáktól, és kizárólag a valóság leírására hajlandó összpontosítani: Persius – egyébként az őt nem sokkal később követő Iuvenalisszal együtt – ezt tekinti a római verses szatíra alapvető feladatának.²⁵ Ami a könyv és a keresettség viszonyát illeti, Chorier *bibliopolája* épp ellenkezőleg járt Barclay *Argenisével*, mint Lucanus *Pharsaliájának* Martialis-korabeli forgalmazója:

²⁴ Ld. a fent idézett szövegben kiemelt passzusokat.

²⁵ A szatíra műfajának valóságigényéről Iuvenalisszal kapcsolatban az eposz műfajának elutasítása kapcsán Gellérfi Gergő Iuvenalis-monográfiájában értekezik: GELLÉRFI (2014: 145–154).

Sunt quidam qui me dicant non esse poetam:
sed qui me vendit bybliopola putat.
Mart. *Apoph.* (14.) 194²⁶

Maga a *bibliopola* hívószó Martialishoz, akinek az elíziumi beszélgetésen szintén részt vevő Sulpicia köszönheti hírnevét, és aki az idézett, Lucanusra vonatkozó szatirikus epigrammáján kívül még két másikban hozza játékba a könyvkereskedőt és -kereskedelmet, a *Xenia* (a 13. epigramma-könyv) 3., és a 4. könyv 72. versében. Ez a körülmény mindjárt tovább is vezet a csomagolóanyagoknak használt papír toposzának későbbi, Martialisnál való megjelenéséhez. Martialis két ízben is megemlékezik ennek lehetőségéről. Az első a 3. könyv 2. epigrammája:

Cuius uis fieri, libelle, munus?
Festina tibi uindicem parare,
ne nigram cito raptus in culinam
cordylas madida tegas papyro
uel turis piperisue sis cucullus. 5
Faustini fugis in sinum? sapisti.
Cedro nunc licet ambules perunctus
et frontis gemino decens honore
pictis luxurieris umbilicis,
et te purpura delicata uelet, 10
et cocco rubeat superbus index.
illo uindice nec Probum timeto.²⁷

A helyzetében, versmértékében és szinte terjedelmében is Catullus 1., Cornelius Neposhoz szóló ajánlóversét idéző és az ajánlóvers személyként való küldésének toposzát is használó epigramma. A 3. epigramma-

²⁶ Egynéhányan, lám, kétlik, költő tudományom. Könyvárus hiszi azt: engem eladni akar (Matkó Márta fordítása). Ld. ADAMIK (2001: 164–165).

²⁷ Magyar fordítása *Patrónus* címmel jelent meg Adamik Tamástól: Könyvecském, hova térsz be mint ajándék? | Patrónust keresel, tehát siessél. | Jaj, konyhába ne juss, koszos sötétbe, | hogy lucskos halakat boríts be védőn, | vagy tömjén meg a bor ruhájaként élj! Hú Faustusnak ölébe bújssz, okos vagy: | Cédrussal kenegetve jársz, ha tetszik, | arcod kétszeresen ragyog becsülve, | festett köldököd új, aranyban ázik, | bíbor bársonya, fénye vési tested, | címed meg kicsiszolva messze fénylik. Ő véd tégedet. Így Proburst se féljed! Ld. ADAMIK (2001: 32–33).

könyv második költeményével Martialis könyvét Faustinushoz küldi, és figyelmezteti, hogy csipkedje magát, különben még elkapják, és apró tonhalat csomagolnak bele, vagy éppen tömjén vagy bors csomagolására szolgáló tölcserként használják. Chorier *Piper et thus minabatur* kifejezésének háttérében ez az epigramma állhat.

Mindössze az apró tonhal hibádzik még. Ezt, mégpedig ugyancsak az olajbogyó társaságában, szintén Martialis 13. epigramma-könyve, a *Xenia* 1., könyvének sikeréért a Múzsákhoz intézett fohásza tartalmazza a Chorier-szövegével megközelítőleg azonos sorrendben:

Ne **toga cordylis et paenula** desit **olivis**
aut inopem metuat sordida blatta famem,
perdite Niliacas, Musae, mea damna, papyros:
postulat ecce novos ebria bruma sales.
Non mea magnanimo depugnat tessera telo
senio nec nostrum cum cane quassat ebur:
haec mihi charta nuces, haec est mihi charta fritillus:
alea nec damnum nec facit ista lucrum.²⁸

A humoros Múzsá-invokáció tartalma elég váratlan: az írásba belefáradt költő abban számít a Múzsák segítségére, hogy elpusztítják munkaeszközét, a nílusi papiruszt. Chorier aligha akarhatta szövegében ezt a kontextust is felidézni. Munkamódszerének sajátossága szemmel láthatólag egyfajta katalógusszerű hivatkozás, melyben a tárgyhoz illő *locus*okat használ: Persiustól szatírákönyve 1., programversének toposzát, ezt aztán két szatirikus Martialis-epigramma-passzus segítségével dolgozza ki. Mindez igen elmélyült antik szövegismeretről és átgondolt szöveghasználatról tanúskodik.

Végezetül még egy, az elíziumi levéllel kapcsolatos megfontolás van hátra. Mint a bevezetőben említettem, Chorier fikciójában a jó szatirikus szerzők lelkei külön helyet foglalnak el a túlvilágon, és Chorier szellemes ötletével, Jupiter függetlenül attól, hogy melyik lélek mióta vár a

²⁸ Prózai fordítása: Pusztítsatok el, Múzsák, minden nílusi papiruszt – ez minden bajom oka, hogy az apró tonhalnak legyen togája és az olajbogyónak is köpenye, s hogy az aljas moly se féljen az ínséges éhségtől: lám, a mámoros tél új élceket követel tőlem. Tessera-kockám nem küzd hősi fegyverben, s az elefántcsontot se rázza meg a hatos és a kutya-dobás, az én dióm ez a lap, kockavető poharam is ez a lap, a kockázás nekem sem kárt nem okoz, sem hasznot nem hajt.

sorára, annak adja meg az újjászületés lehetőségét, akinek a szatirikus karakterére épp égető szükség van a világ valamely pontján. Mivel a könyv fiktív keletkezési története Aloisiát már üdvözült lélekként mutatja be, akire – lám – most újra szükség van a földön mint olyanra, aki tetteik naturalista (pornográf) leírásában szembesítette a kéjvágy rabjait mocskos és erkölcstelen játékaikkal, és mivel a szöveg végén Mercurius távozásakor mégsem fogja kézen Aloisiát és viszi magával egy újabb megtestesülésre, ez a sajátságos, a lélek részvétele nélkül megvalósuló lélekvándorlás legalábbis felveti a kérdést, hogy Chorier ekkor nem saját személyére utal-e. Mercurius éppen záró szavaiban hivatkozik Ennius saját hírnevét megjósoló epigrammájára, azéra az Enniuséra, aki *Annale*-sének elején a szöveg egy töredéke szerint vallja, hogy benne Homérosz lelke született újjá Rómában. A szövegkeletkezés fikcióját követve (ebben Sigea a szerző) egy újabb szatirikus lélekre lehet szükség a szöveg fordításának vállalásához: ez pedig áttételesen a Joannes Meursius maszkját viselő Chorier lehet.

Felhasznált irodalom

- ADAMIK 2001 ADAMIK T. (szerk., ford.), *Martialis: Válogatott epigrammák. Electa epigrammata*, Budapest, 2001.
- GELLÉRFI 2014 GELLÉRFI G., *Allúziós technika és műfaji hatások Iuvenalis szatíráiban*, Budapest, 2018.
- NAGYILLÉS 2022 NAGYILLÉS J., *A toledói Aloisia Sigea Szótadeus szatírája Amor és Venus titkairól*, A&R, 8 (2021), 211–251.
DOI: 10.14232/antikren.2021.8.211-251
- NYÁRY 2022 NYÁRY K. (szerk.), *Nem kötelező 2. – Tiltott irodalom: Klasszikus irodalmi művek az azonos neműek közti szerelemről*, Budapest, 2022.

The pepper, the incense, the salted fish, the olive and the book

The article deals with the ancient sources of one locus of Chorier's Satyra Sotadica (Piper et thus minabatur. Erat Argenis toga cordyllis et paenula olivis futura...). In the context of the forthcoming metempsychosis of Luisa Sigea in the introduction to the text, he claims that the real author of the text, Chorier was suggesting that Sigea's reincarnated soul would reappear in the world in his own body.

Keywords: Aloisia (Luisa) Sigea, Nicolas Chorier, Persius, Iuvenalis, Martialis, *metempsychosis*